

τούτου τῆς ἐν Κεῖρῳ ἑλληνικῆς κοινότητος, τοῦ ξένου μὲν ἀλλ' ἑλληνικωτάτην ἔχοντος τὴν καρδίαν, οὐδ' ἐμνήσθη ἢ ἐν Ἀθήναις κυδέρνησις!

Τὸ κατ' ἐμὲ, συγχαίρω ἑμαυτῷ ὅτι ἔλαβον ἀφορμὴν ν' ἀποτίσω, ὡς Ἕλληνα, ἐλάχιστον φόρον γράφων τὰ ὀλίγα ταῦτα καὶ δημοσιεύων τὸ ἀσπαστὸν αὐτοῦ ὁμοίωμα (1).

ἔχει δὲ καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινότης σχολεῖα, ἥτοι παρθεναγωγεῖον καὶ ἀρρένων ἑλληνικὸν καὶ ἀλληλοδιδασκτικόν, διευθυνόμενα ταῦτα μὲν ὑπὸ τοῦ Κ. Βασιλειάδου, ἐκεῖνο δὲ ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὸ παρθεναγωγεῖον ἐφοίτων ἐβδόμηκοντα κοράσια Ἑλλήνων, Ἑβραίων καὶ ἄλλων ἑτεροθνήων, εἰς δὲ τὸ τῶν ἀρρένων ἀλληλοδιδασκτικὸν ἐβδόμηκοντα πέντε καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν δεκατέσσαρες. Ὑπαρχούσης ὁμῶς τῆς Ἀμπετείου Σχολῆς, φρονῶ πολυτέλειαν τὴν διατήρησιν τούτων, πλὴν τοῦ παρθεναγωγείου.

Διελθόντες δ' ἐκ νέου ἀτραποὺς καὶ στενωποὺς ἐπενήλθομεν εἰς Ἑσβεκίαν. Ἐνταῦθα Ἄραψ καθήμενος κατὰ γῆς ἐν μέσῳ ἄλλων καθημένων καὶ ἰσταμένων κυκλοτερῶς, ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων τετράγωνον καὶ μονόχορδον λίραν παραδόξου σχήματος, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ τόξον, ἀπήγγελλε πολλὰ καὶ ἄλλεπάλληλα ἀραβιστὶ καὶ σχεδὸν ἄδων, καὶ ἀπέξευεν ἐν τῷ μεταξὺ τραχύτατα διὰ τοῦ τόξου τὴν χορδήν. Ἦτο δὲ, ὡς μοὶ εἶπον, μετὰ χηρῆς δικηγόμου παρκαμύθια, καὶ ἐπαυξάνων χάριν τῶν ἀραβικῶν ὠτίων τὴν γοητεῖαν τοῦ μύθου διὰ τῆς γοητείας τῆς μουσικῆς (2).

Ἐκεῖ πλησίον ἕτερος Ἄραψ καθήμενος ὡς καὶ ὁ μυθολόγος ἀλλὰ γονυπετής, εἶχε παρ' αὐτῷ ξυράριον καὶ λεκάνην, καὶ κατασαπώνίζων τὸ πρόσωπον τῶν προσερχομένων καὶ γονυπετούντων ἀντικρὺ αὐτοῦ ἐξύριζεν αὐτοὺς καὶ ἔκλειρε τὴν κόμην.

Ἄλλος δὲ πάλιν ὁδηγῶν σκύλον, πύθηκα καὶ ὄνον καὶ ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχων μάστιγα, ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ ἐπαναλαμβάνωσιν ἀπὸ τῆς τιμῆς καὶ ἀτεχνὰ γυμνάσματα. Καὶ κεχηνότες ἔβλεπον αὐτὰ οἱ Ἄραβες, ὁμοιοὶ πρὸς τοὺς κεχηνάτους τῶν Παριτίων, οἱ τινες καὶ αὐτοὶ θαυμάζουσι τοιαῦτα οὐχὶ πλέον περίεργα.

Τὸ δ' ἐσπέρας μετέβην μόνος εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Νεῖλου· τὴν ὥραν ἐκείνην δύνων ὁ ἥλιος ἐφαίνετο καταφλέγων τὴν πεδιάδα· τὸ ρεῦμα ἐμορμύριζε μόλις κυλιόμενον καὶ κάμπλοι ἐβόσκοντο ἢ καὶ ἀνεμπρυνκῶντο καθήμενοι. Στριχθεὶς δὲ ἐπὶ ροίνικος καὶ περιφέρων μελαγχολικὸν τὸ βλέμμα, προσήλωσα

ἐπὶ τέλους αὐτὸ καὶ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀνάστημα, τὸ ἀργὸν καὶ ἀδρανὲς βάδισμα καὶ τὸν μακρὸν τραχὺ τῶν ἀδραμικίων ἐκείνων ζῶον, ποτὲ μὲν κυρτούμενον πρὸς τὰ κάτω, καὶ ἄλλοτε ἐκτεινόμενον πρὸς τὰ ἄνω, ὅτε περίεργον ἀλλ' ἀνάλητον ἔχοντα τὸν ὀφθαλμὸν παρατηροῦσι τὰ πέριξ. Καὶ ἄκουσα ἀνέβη ἡ φαντασία μου εἰς τὰ πρῶτα ἔτη, τὰ ἔτη τῆς νηπιότητος τοῦ κόσμου, εἰς τοὺς ποιμένας βασιλεῖς, εἰς τὰς σκηνὰς αὐτῶν, εἰς τοὺς ἀγροτικούς αὐτῶν θησαυροὺς καὶ εἰς τὴν ἔρημον ἐν ᾗ κατώκουν ἢ ἐπλανῶντο. Ἡθέλησα δὲ καὶ νὰ ἐξαγνισθῶ ἐντὸς τῶν ἱερῶν ὑδάτων τοῦ πατριάρχου ποταμοῦ· ἀλλ' ἐνθυμήθεις ὅτι κατὰ μὲν Στράβωνα βρύει ἰχθύων, χαρκατῆρα ἰδιὸν ἐχόντων καὶ ἐπιχώριον, κατὰ τινὰ δὲ τῶν νεωτέρων περιηγητῶν (1), τῶν ἰχθύων τις τούτων ἔχει τὴν παράδοξον ἰδιότητα νὰ μεταβάλλῃ εἰς γυναικας τοὺς λουομένους, καὶ μὴ ἐπιθυμῶν νὰ μετατεθῶ, ἐν ὥρᾳ ἐπαναστάσεως, ἀπὸ τῶν ἀρειμανίων ταγμάτων τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς ἀπολέμους φάλαγγας τοῦ ἀσθενοῦς φύλου, ἀνέλαβον μετὰ σπουδῆς τὸν χιτῶνα.

(Ἔπεται συνέχεια.)

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

—οοο—

Θεωρητικῆς καὶ Πρακτικῆς Φιλοσοφίας Στοιχεῖα ὑπὸ Π. ΒΡΑΙΛΑ ΑΡΜΕΝΗ, Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ ἐν Κερκύρᾳ 1862.

Ὅσακις ἀναφαίνεται ἐπὶ τοῦ φιλολογικοῦ ἡμῶν ὀρίζοντος ἐπιστημονικὸν ἢ γραμματολογικὸν πόνημα, ἀποκύημα ἀνδρικῆς μελέτης καὶ ἐμβριθοῦς σκέψεως, φιλοτίμως αὐτὸ ἀποδεχόμεθα ἐκλαμβάνοντες τὴν ἐμφάνισίν του ὡς πιστὸν σύμβολον τῆς τοῦ ἔθνους διανοητικῆς καλλιέργειας καὶ ἐκπολιτεύσεως. Εἰς τὴν κατηγορίαν δὲ ταύτην κατατάττοντες καὶ τὸ ἐσχάτως δημοσιευθὲν πολλοῦ λόγου ἄξιον πόνημα τοῦ ἐν τῷ πανελληνίῳ γνωστοῦ Κ. Βράιλα, τοσοῦτω προθυμότερον ὀφείλομεν ἵνα ἀνυψώσαντες τοὺς θησαυροὺς τῆς καρδίας μας προσενέγκωμεν αὐτῷ σμύρναν καὶ χρυσὸν ἀρχαιοφροῦς εὐγνωμοσύνης, ὅσω μάλλον ἀνεγνωρίζομεν αὐτὸ ὡς ἐωθινὸν ἀστέρα προσεγγέλλοντα ἡμῖν ὅτι τὸ ζωογόνον φῶς τῆς φιλοσοφίας, ὑπερ' ἄλλοτε ἀνέφλεξε τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀ-

(1) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Μὴ χαραχθέν ἐντελῶς θέλει δημοσιευθῇ προσεχῶς.

(2) Περί τῶν ἀσιανῶν μυθολόγων καὶ περὶ τῆς σημασίας τῶν μύθων ἔγραψα τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Πανδώρας. Τὸς Τόμ. Α'. σελ. 69.

(1) Voyage du Sieur Paul Lucas fait par ordre du roi, etc. 1712.

ριστοτέλους, θέλει καὶ πάλιν ἀνατεῖλαι ἐπὶ τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς θαλπνότερον καὶ διαυγέστερον, νέαν προσκτώμενον λαμπρότητα διὰ τῆς ἐπενεργείας καὶ ἐπιφρονίσεως τοῦ χριστιανικοῦ θρησκείματος.

Ἐπιχειροῦντες οὖν τὴν ἐπίκρισιν τοῦ ἀνὰ χεῖρας πονήματος, δι' οὗ ἐναγκαλιζόμενος ὁ συγγραφεὺς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων, τείνει ὅπως περὶ αὐτοὺς συστηματισμὸν καὶ ὁργανικὴν ἐνότητα, πρὶν ἢ εἰσελθόμεν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ συστήματος, ἀνάγκη νὰ προτάξωμεν ἐλίγαν περὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἐπικρατούσης μεθόδου καὶ περὶ τῶν κυριωδεστέρων βάσεων, ἐφ' ὧν ἐπερείδεται ἡ τοῦ ὅλου οἰκονομία καὶ διάταξις.

Ὅτι δὲ καθόλου μὲν εἰς πᾶν εἶδος γνώσεων, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὰς φιλοσοφικὰς τὸ πᾶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μεθόδου, ἥτοι ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ νοῦς προβαίνει εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ζήτησιν καὶ ἀνεύρεσιν, ὅτι ἡ μέθοδος εἶναι ἡ ζωτικὴ δύναμις καὶ ὁ σφυγμὸς τῆς ἐπιστήμης, αὐτὸ τοῦτο ἀκριβῶς γινώσκων καὶ ὁ συγγραφεὺς ἀποφαίνεται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, ὅτι ἡ μόνη βεβαία καὶ ἀσφαλὴς μέθοδος εἶναι ἡ ψυχολογική, ἥτοι ἡ ἐσωτερικὴ παρατήρησις ἢ ἡ συνείδησις· διότι μόνη, ὡς νομίζει, ἡ συνείδησις δύναται νὰ μᾶς πληροφορήσῃ περὶ πάσης τοῦ πνεύματος ἐνεργείας, ταυτίζουσα ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως, ἔχει κύρος ἴδιον καὶ ἀναφαίρετον, ἐνέργειαν ἀκαταμάχητον καὶ βεβαιότητα ἀδιέσπειστον· ἐντεῦθεν ἄρα συνάγει τοὺς ἐφεξῆς κανόνας τῆς μεθόδου ταύτης· α'. τὴν μετὰ προσοχῆς παρατήρησιν τῶν φαινομένων· β'. τὴν διαίρεσιν τῶν στοιχείων αὐτῶν· γ'. τὴν τάξιν κατὰ τὴν παρατήρησιν αὐτῶν διὰ τῆς ὑπὸ τῶν μᾶλλον ἀπλῶν καὶ γνωστῶν εἰς τὰ μᾶλλον ἄγνωστα προόδου· δ'. τὴν ἐντελῆ αὐτῶν ἀπαρίθμησιν· ε'. τέλος τὴν συνένωσιν τῶν στοιχείων ἐκάστου φαινομένου καὶ αὐτῶν τῶν φαινομένων εἰς τι ὅλον, εἰς τινα ἐνότητα.

Ἀλλ' εἶναι ἄρα γε ἀποχρῶσα ἡ θεωρία αὕτη; δύναται ἄρα γε διὰ τῆς ψυχολογικῆς μεθόδου ν' ἀνεγερθῇ ἀσφαλῶς τὸ τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης οἰκοδόμημα; Ἰδοὺ τὸ ἀναφύομενον ζήτημα, εἰς ὃ πρόκειται νῦν ν' ἀπαντήσωμεν. Καὶ κατὰ πρῶτον εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ παρατήρησις εἶναι ὁ ἀφευκτος ὅρος, εἶναι ἡ ἀναγκαία προκάταξις εἰς ἀκριβῆ τοῦ ἀντικειμένου διάγνωσιν, εἰς ἀπόκτησιν ὀρθῶν καὶ βασίμων γνώσεων· εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ μελέτη τῆς φύσεως ἐτράπη τὴν εὐθείαν ὁδὸν, καὶ αἱ φυσικαὶ ἐπιστήμαι ἔλαβον μεγίστην ἐπίδοσιν ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ νοῦς, ἀποτινάξας τὸν ζυγὸν τῶν προλήψεων καὶ τῶν ὑποθέσεων, ἤρξατο νὰ γίνεταί δοῦλος καὶ διερμηνεὺς τῆς φύσεως, ὑποβάλλων τὰ πάντα εἰς πλήρη καὶ ἀπροκατάληπτον παρατήρησιν, εἰς ἐπανειλημμένα καὶ ἀλάνθαστα πειράματα.

Ἀλλ' ἐὰν ἡ μέθοδος αὕτη μετὰ τῶν συμπληρωμάτων αὐτῆς τῆς ἐπαγωγῆς καὶ τῆς γενικεύσεως ἐξαρκῇ εἰς τὴν τῶν φυσικῶν ἀληθειῶν ἀνίχνευσιν, τοῦτο πηγάζει ἐκ τῆς εἰδικότητος τοῦ ἀντικειμένου περὶ ὃ ἀσχολεῖται ὁ φυσιοδίφης· διότι ἔργον τούτου εἶναι νὰ διακρίνῃ τὴν ποικιλίαν τῶν αἰσθητικῶν φαινομένων, νὰ τὰ ἀπλουστεύῃ, νὰ τὰ διαίρῃ εἰς τάξεις κατὰ τοὺς ἰδιάζοντας αὐτοὺς χαρακτῆρας, καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ τὰ ἀνάγῃ εἰς γενικοὺς τινας τύπους καλουμένους νόμους τῆς φύσεως· ἢ ἐν ἄλλοις ῥήμασιν ἀντικείμενον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἐμπειρικῶν γεγονότων. Ἀλλὰ πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ πείρα, πῶς προϋπάρχει ἀπέναντι τῆς διανοίας, τί τὸ κινοῦν τὴν διάνοιν νὰ θέτῃ τι ὡς ἐξωτερικόν, ὡς ἕτερον ἑαυτῆς, τί τὸ κύρος καὶ ἡ ἀξία τῶν ἰδίων αὐτῆς κατηγοριῶν, ἢ διανοητικῶν τρόπων δι' ὧν κατευθύνει τὰς ἐργασίας τῆς ἀντιλαμβάνεται καὶ διανοεῖται, ἀναλύει καὶ συνθέτει, χωρίζει καὶ ἐνώνει ταῦτα πάντα, ἅτινα ὡς πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας προϋποτίθενται ὡς δεδομένα καὶ ὁμολογούμενα, ἀπεναντίας ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἢ τις ὀφείλει νὰ ὀρμάται ἐξ ἀνυποθέτων, ἀνάγκη νὰ προταθῶσιν ὡς κύρια ζητήματα καὶ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν προσήκουσαν βάσανον καὶ ἔρυσιν. Πλὴν οὐδὲν ἀποτελεσματικὸν ἐξαγόμενον θέλει προκύψει ἐνός· εἰς τὴν λύσιν αὐτῶν ἐφαρμόζεται μόνη ἡ λεγομένη ψυχολογικὴ μέθοδος, μόνη ἡ ἀπλὴ ἐσωτερικὴ παρατήρησις ἧμα ὑπερβῇ τὴν πείραν, ἅμα ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ κύκλου τῶν φαινομένων, δείκνυται ἀνεπαρκὴς καὶ ἀτελεσφόρητος εἰς προοδευτικὴν ἀνάπτυξιν τῶν νοημάτων ἀπὸ τῶν ἀπλουστερῶν καὶ μᾶλλον ἀφηρημένων ἐπὶ τὰ πολυπλοκώτερα καὶ μᾶλλον συγκεκριμένα καὶ εἰς βαθμικὴν ἀνακάλυψιν τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως καὶ τοῦ λόγου τῆς ἀπὸ τοῦ ἐνός εἰς τὸ ἄλλο μετατροπῆς καὶ μεταβάσεως.

Ἡ φιλοσοφία δὲν πρέπει νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ προϋποθέσεων οὐδέν τι πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὡς ὁμολογούμενον, οὐδεμίαν κοινῶς παραδεδεγμένην διάκρισιν· δύναται νὰ ἔχῃ δι' αὐτὴν κύρος, οἷα εἰσιν αἱ διακρίσεις μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, μεταξὺ πνεύματος καὶ ὕλης, μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ ἀνάγκης, μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου, μεταξὺ ἐγὼ καὶ οὐκ ἐγὼ, μεταξὺ συνειδήσεως καὶ αἰσθήσεως· διότι τὰ πάντα μέλλουσιν αὕτως εἰπεῖν νὰ νομιμοποιηθῶσι διὰ τῆς ἐπιστήμης, τὰ πάντα ὀφείλουσι νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν δοκιμασίαν τοῦ ὑπερτάτου φιλοσοφικοῦ λόγου, ὅστις φέρων ὡς σύμβολον τὸ Καρτεσιανὸν ἐκεῖνο ἀξίωμα, *res āra υπάρχω*, συμπαρακολουθεῖ αὐτὸ τὸ νοεῖν παρὰ πάντα τὸν πλοῦτον, παρὰ πᾶσαν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπεριεχομένου του. Τοῦτο δὲ διατηρούμενον ἀμιγῆς πάσης ὑποκειμενικῆς δοξασίας, παντὸς αὐθαιρέτου συνδυασμοῦ καὶ

επιστολογίας, ἀφίεται αὐτὸ ἀφ' ἑαυτοῦ νὰ διοργανοῦται καὶ νὰ ἐξάγῃ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ προσδιορισμούς· διότι τὸ νοεῖν, καὶ τοὶ κατὰ τὰς πρώτας ἀρχάς του παρίσταται ἀφρημένον καὶ ἀπροσδιόριστον, ἐμπερικλείει ὁμῶς ἐν ἑαυτῷ τὸν σπόρον, ἐξ οὗ βαθμὴν διαμορφοῦται καὶ προάγεται τὸ ζωσγόνον δένδρον τῆς γνώσεως.

Ἐντεῦθεν ἄρα ἐπεταὶ ὅτι καὶ ἡ μέθοδος ἀπαιτεῖται νὰ ᾖ ὁμοφυῆς πρὸς τὸ ἀντικείμενόν της, ἐκπηγάζουσα ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως, ἢ ἄλλως ἡ μέθοδος εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ κίνησις καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν νοημάτων, ἅτινα κατὰ πρῶτον θέτονται ὡς ἀποκλειστικὰ ἀλλήλων, ὡς διακεκριμένα καὶ ἀντίθετα, εἶον τὸ ἐν καὶ τὰ πολλά, τὸ ὄν καὶ τὸ μὴ ὄν, τὸ ταῦτόν καὶ τὸ ἕτερον, ἡ οὐσία καὶ τὰ φαινόμενα, τὸ πρᾶγμα καὶ αἱ ιδιότητες. Ἀλλ' αἱ διακρίσεις αὗται καὶ ἀντιθέσεις δὲν ἴστανται πεπηγυῖαι καὶ ἀμετακίνητοι, ἀλλὰ δυνάμει τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦς ἀφαιροῦνται καθὼς μονομερεῖς προσδιορισμοὶ καὶ μετατρέπονται εἰς ἀλλήλους ὡς π. χ. τὸ ἐν γίνεται πολλά, καὶ τὰ πολλά ἐν καὶ τὰ λοιπὰ· τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δεύτερον στάδιον τῆς μεθόδου. Τὸ τρίτον δὲ καὶ τὸ τελευταῖον (ὑπερ δυσχερέστερον) εἶναι ἡ σύνθεσις τῶν ἀντιθέτων προσδιορισμῶν εἰς ὑψηλοτέραν ἐνότητα, ἥτις καθὼς τοιαύτη εἶναι συγκεκριμένη καὶ συνέχει εἰς ἐν ἑκάτερον τὰ ἀντίθετα. Ἀλλὰ ταῦτα εἰρήσθωσαν ὡς ἐν προόδῳ πρὸς ἀπλὴν νόησιν περὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφικῆς μεθόδου, ἥτοι περὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καλουμένης *Διαλεκτικῆς*. Ἰνα δὲ σταθμίσωμεν θεόντως τὴν ἀποτελεσματικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἀνάγκη ν' ἀποταθῶμεν εἰς τοὺς ἐφευρόντας αὐτὴν καὶ καλλιεργήσαντας, ἀνάγκη νὰ τὴν σπουδάζωμεν, πρὸς τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς καὶ τὰς συνεπείας, εἰς τοὺς δαιμονίους ἐκείνους νόας τῆς κλασικῆς ἀρχιότητος εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, οἵτινες ἐπιτηδεύειν φιλοπονήσαντες καὶ ἐπεξεργασθέντες τὸ τεράστιον τοῦτο ὄργανον, ἀνώρουξαν ἐκ τῶν βάντων τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως, ἀκένωτον θησαυρὸν νοημάτων, ἐπωκοδόμησαν δι' αὐτοῦ τὴν ἐπιστήμην καὶ προήγαγον αὐτὴν εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο τῆς τελειότητος, ὅπερ ἐφελέκει εἰς ἑαυτὸ τὸν παγκόσμιον θαυμασμὸν καὶ ἐκπληξιν.

Ἐν δὲ τῇ εἰσγωγῇ τῆς πραγματείας του ὁ συγγραφεὺς, ἐκτὸς τῶν περὶ ψυχολογικῆς μεθόδου σκέψεων του, ὀρίζων συνάμα τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἐπιστήμην τῆς νοήσεως καὶ τῆς πράξεως, ὁδηγεῖται ὑπὸ τοῦ ὀρισμοῦ τούτου καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς δικρίσιν καὶ διακλάδωσιν. Καὶ εἰς μὲν τὴν θεωρίαν τῆς νοήσεως κατατάττει τὴν *Δυναμολογίαν* ἢ *Ψυχολογίαν*, τὴν *Ἀληθολογίαν* ἢ *Λογικὴν*, καὶ τὴν *Καλολογίαν* ἢ *Αἰσθητικὴν*, εἰς δὲ τὴν τῆς πράξεως τὴν *Ἀγαθολογίαν*, ἥτις θεωρουμένη κατὰ τὰ διά-

φορα στάδια τῆς πράξεως, ὑποδιαιρεῖται εἰς τὴν κυρίως ἠθικὴν λεγομένην, τὴν *φιλοσοφίαν* τοῦ δικαίου καὶ τὴν *φιλοσοφίαν* τῆς ἱστορίας. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ νοήσεως καὶ πράξεως εὐρίσκεται ἀνωτάτη τις ἐννοια, ἥτις εἶναι τὸ ὕψιστον τῆς νοήσεως ἀντικείμενον καὶ πρέπει νὰ ᾖ ὁ πρὸς ὃν ὅρος τῆς πράξεως, ἐντεῦθεν ἀναγκάζεται νὰ παρεμβάλλῃ μεταξὺ Καλολογίας καὶ Ἀγαθολογίας ἄλλην τινὰ ἐπιστήμην, τὴν συνήθως *Θεωσοφίαν* ἢ *Φυσικὴν Θεολογίαν* ὀνομαζομένην.

Λαμβάνοντες δὲ τὸ ἐνδόξιμον ἐκ τῆς κατατάξεως ταύτης ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, τὰς εὐρείας ἐπόψεις τοῦ συγγραφέως, ὅστις ἐνορῶν τὰς ἐν τῇ ἀρχικῇ ἰδέᾳ τῆς ἐπιστήμης ἐμπεριεχομένας διακρίσεις καὶ διαιρῶν αὐτὴν εἰς τὰ οἰκεία μέρη της, ἐναγκαλίζεται ἅπαντα διὰ τινος καθολικῆς ἐρεῦνης, καὶ περιληπτικῶς ἐκθέτων τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς καὶ τὰ κυριώτερα γνωρίσματα, δι' ὧν ἕκαστος κλάδος διακρίνεται ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἀποπειράται ἐνταυτῷ ὅπως ἀνιχνεύων καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀναφορὰν καὶ σύνθεσιν, φέρῃ αὐτοὺς εἰς ὅλον τι συστηματικὸν καὶ εὐρυθμον.

Ἀνάγκη ὁμῶς ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἵνα ἀπαρτισθῇ πλήρης ἡ σειρά τῶν μελῶν τῆς διαιρέσεως, ἵνα διεξαχθῶσι κανονικῶς τὰ διάφορα μέρη τῆς ἐπιστήμης, ὀφείλον νὰ προσληθῶσι καὶ ἄλλοι τρεῖς κλάδοι ἐπίσης οὐσιώδεις καὶ ἀπαραίτητοι. Ἐκ τούτων δὲ πρῶτος εἶναι ὁ τῆς *Ἀνθρωπολογίας*, ἥτις ἐξετάζει τὸν ἄνθρωπον οὐχὶ ὡς πνεῦμα, ὡς ἐγὼ, διότι τοῦτο εἶναι ἀντικείμενον τοῦ ἐφεξῆς ἐπομένου κλάδου τῆς ψυχολογίας ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πνευματολογίας, ἀλλ' ὡς ψυχὴν ἔχουσαν τὴν βάσιν τῆς ὑπάρξεώς της ἐπὶ τοῦ σωματικοῦ, ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς φύσεως, ἥτις ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ εἶναι ὁ ἀπαραίτητος τῆς ψυχῆς ὅρος. Βέβαια ἀντικείμενον ἀμφοτέρων τούτων τῶν κλάδων τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ θεωρεῖται ἢ ἐκ τῆς φύσεως ἐξάρτησίς του ὡς ἐκ τούτου λοιπὸν ἢ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ αἱ ζωικαὶ αὐτοῦ λειτουργίαι λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν καθ' ὅσον ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τῶν καταστάσεων καὶ ἀλλοιώσεων τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἢ καθ' ὅσον τὸ πνεῦμα εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν καὶ ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ἐνταῦθα ἄρα ἀνάγονται τὰ διάφορα εἶδη τῶν αἰσθημάτων, τῶν ὁρμῶν, τῶν παθήσεων, αἱ διακρίσεις τῆς ἡλικίας, τοῦ φύλου καὶ τῶν κρήσεων· τὰ φαινόμενα τῆς ἐγρηγόρσεως, τοῦ ὕπνου, τῶν ὀνείρων, τοῦ ὑπνεθαστισμοῦ καὶ ζωικοῦ μαγνητισμοῦ, καὶ ὅσα ἄλλα παραπλήσια ἀναφέρονται εἰς τὴν *ψυχικὴν* τοῦ πνεύματος κατάστασιν.

Δεύτερος δὲ κλάδος ἀπαιτούμενος εἰς πλήρη φι-

λοσοφικοῦ συστήματος διοργάνωσιν, εἶναι ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως, ἥς τινος τοὺς πρώτους σπόρους εὐρίσκομεν εἰς τὸν Τίμαιον τοῦ Πλάτωνος. Καὶ τῶντι ἡ φύσις, καὶ τοὶ παριστανομένη ὡς τὸ ἕτερον τοῦ πνεύματος, ὡς ὁ ἀντίθετος πόλος τῆς νοήσεως, τηρεῖ ὁμοίως καὶ αὐτὴ ἐν μέσῳ τῆς ἀπείρου ποικιλίας τῶν φαινομένων καὶ τῶν ἀλλοιώσεων τάξιν τινὰ καὶ ὁμοιόμορφον ἐνέργειαν, ἔχει καὶ αὐτὴ τοὺς νόμους καὶ τὴν ἱστορικὴν τῆς ἀνάπτυξιν. Αἰκμηγορίαι τοῦ πνεύματος, ὡς π. χ. χρόνος, τόπος, ποιόν, ποσόν, δυνάμεις, ὕλη, ἑλξίς, ὠθησις, οὐσία, συμμετρία, ὁμοιότης, σχέσις, μέσσα, σκοπὸς, κ. τ. λ. ἐφαρμόζονται καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως. Τὴν δὲ ἀλήθειαν ταύτην ὑπαινικτόμενος καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐρῶς ἀποφαίνεται ὅτι, « καὶ αὐτῆς τῆς ὕλικῆς φύσεως δὲν » δυνάμεθα νὰ λάβωμεν γνῶσιν εἰμὴ διὰ τῶν νοητικῶν μας δυνάμεων, καθὼς διὰ τῶν δυνάμεων » τούτων συλλαμβάνομεν καὶ τὰς καθαρὰς ἐκείνας » ἐννοίας τοῦ ποσοῦ, τῆς μονάδος τοῦ χρόνου, τοῦ » τόπου, αἵτινες ὑπάγονται εἰς τὰς λεγομένας Μαθηματικὰς ἐπιστήμας, ὥστε εὐκόλως κατανοοῦμεν » ὅτι αἱ φυσικομαθηματικαὶ γνῶσεις ὑπάγονται εἰς » τὴν φιλοσοφίαν καθὼς παρέχουσιν εἰς αὐτὰς τὰ » ἀντικείμενα ὅσα μελετῶσι, καὶ τὴν μέθοδον δι' » ἥς ἡ μελέτη αὕτη δύναται νὰ προαχθῇ ἐπὶ τὸ » τελειότερον ». Ἡ νόησις ἄρα ἐνυπάρχει καὶ εἰς τὴν φύσιν, εἰ καὶ ὑπὸ ἀλλοίαν μορφήν τὴν τῆς ἐξωτερικότητος, καθὼς μὴ συνειδυῖα ἑαυτὴν ἀλλὰ, κατὰ τὴν Σχεληγγιανὴν ἔκφρασιν οὕσα ἀπολελειθωμένη βαθμηδὸν δὲ προεαίνουσιν ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι τῆς ὑψίστης βαθμίδος καὶ διαρχομένη διὰ πάντων τῶν φαινομένων τοῦ μηχανικοῦ, τοῦ χημικοῦ καὶ τοῦ φυτικοῦ κόσμου, καταντᾷ εἰς τὸν ζωϊκόν, ὅστις εἶναι ὁ λόγος καὶ τὸ τέλος τῆς ὕλης φυσικῆς ὑπάρξεως, καὶ ἡ ἀφειρητρία ἐξ ἥς ἀρχεται ἡ ἐνέργεια τοῦ πνεύματος. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης τῆς φύσεως προκύπτει, ὅτι αἱ διαφοροὶ αὐτῆς σφαῖραι δὲν κεῖνται μονήρεις καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀσυνάρτητοι, ἀλλ' εἶναι διαδοχικαὶ στιγμαὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ιδέας, ὧν ἡ ἐπομένη ἐκάστοτε ἐμπεριέχει ἐν τῇ ἐμβρυώδει αὐτῆς καταστάσει τὰς ιδιότητας τῆς προηγουμένης, ἀνάγκη πᾶσα ὁ φιλόσοφος νὰ παρακολουθήσῃ τὰ διάφορα ταῦτα στάδια τῆς ἀναπτύξεως, τὴν διαλεκτικὴν ταύτην κίνησιν τῆς φύσεως μέχρι τοῦ τελικοῦ αὐτῆς σκοποῦ, μέχρι τῆς ιδέας τῆς ζωϊκότητος, ἥτις μέλλει νὰ χρησιμεύσῃ αὐτῷ ὡς ἐπαναβαθμὸς, ὅπως ἐκ ταύτης προβῇ ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ πνεύματος.

Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἅμα ἀπαλλαγὴ τῆς τῶν παθῶν εὐτελείας καὶ μηδαμινότητος, ἅμα λυθὴ τῶν δεσμῶν τοῦ πεπερασμένου τούτου καὶ φθαρτοῦ βίου, ἀνυψούμενον εἰς τὸ ἄπειρον, εἰς τὸ ἀπόλυτον, ἐξωτερικεύε-

ται ὑπὸ τριπλὴν μορφήν καὶ ἀποκαλύπτεται ὡς τοιοῦτον εἰς τρεῖς μεγάλας σφαῖρας, τὴν τῆς καλλιτεχνίας, τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας. Αὗται εἶναι τρεῖς φύσεις ἀντανανκλῶσαι ἐκάστη κατὰ τὸ ἴδιον αὐτῆς πρίσμα τὴν αὐτὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι συναποτελοῦσι τριάδα ἀχώριστον, ὅτι εἰς πᾶσαν μεγάλην ἱστορικὴν ἐποχὴν ἡ ἐμφάνισις τῆς μιᾶς ἐξ αὐτῶν συνεπάγεται μεθ' ἑαυτῆς τάχιον ἢ βράδιον καὶ τὴν τῶν ἄλλων δύο. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ὅτι καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἀνὸ χειρας φιλοσοφικοῦ συστήματος εἰς τὸ τρίτον μέρος τοῦ πρώτου βιβλίου, ἐνθα ἐκθέτει τὰς γενίμους θεωρίας του περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τῆς καλλιτεχνίας, ὁ-ξέως διορῶν τὴν μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς θρησκείας ἀδιάζήτητον συνάφειαν, « ἡ καλλιτεχνία, λέγει » (σελ. 150), ἐκφράζει τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀνωτάτην » ἀλήθειαν, ἥτις εἶναι ἡ θρησκευτικὴ, ὡς τοῦτο παρατηροῦμεν καθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν » τῆς καλλιτεχνίας ». Ὅθεν καθίσταται ἀπορίας ἄξιον, πῶς οὗτος ὅστις μετὰ τοσαύτης ἐπιτυχίας ἐφιλοσόφησε περὶ καλλιτεχνίας ἐνός τῶν ἀξιολογωτέρων φιλοσοφικῶν κλάδων, πῶς δὲν καθιέρωσεν ὀλίγας σελίδας τοῦ συγγράμματός του καὶ εἰς τὴν μετ' ἐκείνης ἀδιασπάστως συζευγνυμένην φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας, κλάδον οὐδενὸς ἑτέρου ὑποδεέστερον κατὰ τὸ πλοῦτον καὶ τὴν σημαντικότητά τοῦ ἐμπεριεχομένου, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν ἐν ἑαυτῷ ἀποκάλυψιν τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, ἢ εἰς τὴν διὰ τῆς πίστεως ἀνάτασιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας πρὸς τὸν Θεόν. Ἀλλ' ἐν τῇ πίστει τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα, μηδέπω ἔχον καθάραν καὶ διακακριμένην συνειδήσιν ἑαυτοῦ, μηδέπω νοοῦν αὐτὸ ἑαυτὸ, καλύπτεται ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ αἰσθήματος, τοῦ συμβολισμοῦ καὶ τῶν εἰκονικῶν παραστάσεων. Πρόκειται λοιπὸν διὰ τῆς ἐπιστήμης ν' ἀρθῇ τὸ κάλυμμα τοῦτο, καὶ νὰ ἐξαχθῇ εἰς φῶς εἰλικρινές καὶ καθαρὸν τὸ ἐμπεριεχόμενον ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ιδέας, πρόκειται νὰ γένην καταλυτὸν ὅτι δὲν εἶναι οὐσιωδῶς δύο λόγοι, ἢ δύο πνεύματα, τὸ μὲν θεῖον, τὸ δὲ ἀνθρώπινον ἀλλήλοις ἀντίθετα, ἀλλ' ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ὅχι τι ὑπερκόσμιον, ἀλλὰ τὸ πανταχοῦ παρὸν καὶ ἐν πᾶσι τοῖς πνεύμασι, πρόκειται τέλος πάντων, ὡς ἐν τῇ Καλλιτεχνίᾳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ, νὰ παρακολουθήσῃ τις τὰ διάφορα ταύτης διαδήματα, ἅτινα δὲν εἶναι εἰμὴ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀτελεῖς ἀπόπειραι, εἰμὴ προπαρασκευαὶ καὶ προοδοποιήσεις εἰς ἐπιτέλεισιν τοῦ ἐσχάτου καὶ τελικοῦ διαδήματος, εἰς ἐμφάνισιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ ἀπολύτου πνεύματος.

Ἀλλ' ἐὰν μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας σκέψεις ἐπὶ τῆς μεθόδου τοῦ ὅλου συστήματος, καὶ τῆς διαιρέσεως τῶν μερῶν του, μεταβαίνωμεν εἰς εἰδικὴν ἐνθα

ἐκάστου τούτων ἐκθεσιν, ἠθέλαμεν ἰσως ἀναγκασθῆναι νὰ περιπέσωμεν εἰς λεπτομερείας δυσαναλόγους πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὰ ὅρια τῆς παρούσης διατριβῆς. Ὅθεν τρεπόμενοι τὴν ἐπιτομωτέραν ὁδὸν περιορίζομεθα εἰς δύο μόνους τοὺς οὐσιωδესτέρους κλάδους, τὴν *ψυχολογίαν* καὶ τὴν *ἠθικὴν*. τοσούτῳ δὲ μᾶλλον δικαιούμεθα εἰς τοῦτο, ἐφ' ὅσον ἡ μὲν ψυχολογία ὄχι μόνον κατὰ τὴν προεκτεθείσαν ψυχολογικὴν μέθοδον θεωρεῖται ὡς ἡ κρηπίς καὶ ἡ ὑπόστασις πάντων τῶν λοιπῶν κλάδων τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ οὐσιωδῶς εἶναι τὸ πᾶν, εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦλάχιστον τοῦ θεωρητικοῦ μέρους τοῦ συστήματος· διότι, καὶ μὲν ὁ συγγραφεὺς πιστεύει ὅτι πραγματεύεται καὶ περὶ Θεοῦ καὶ περὶ κόσμου, καθὼ ἀντικειμένων χωριστῶν καὶ ἀνεξαρτήτων τοῦ νοούντος αὐτὰ ὑποκειμένου, ἀλλὰ κυρίως δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κύκλου τῆς ὑποκειμενικότητος, θν εἰς ἑαυτὸν διέγραψε, δὲν δύναται νὰ διεκφύγῃ τὸ ἀμφίβληστρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου καταδικάζεται ὑπὸ τε τῆς μεθόδου καὶ τῆς ἀτομικῆς συνειδήσεως ἀδιεξόδως νὰ περιστρέφεται. Ἡ δὲ ἠθικὴ ἐμπεριέχει ἅπασαν τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, διότι ἡ τε φιλοσοφία τοῦ δικαίου καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, τὰ δύο λοιπὰ μέρη τῆς ἀγαθολογίας, δὲν ἐκλαμβάνονται ἄλλως πῶς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰμὴ ὡς μείζων ἐπέκτασις τῆς ἠθικῆς, καθ' ὅσον ἡ μὲν εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἰς τὴν κοινωνίαν, ἡ δὲ ἐξετάζει τὸν ἠθικὸν νόμον ἐφαρμοζόμενον οὐχὶ πλεον εἰς τὸ ἄτομον ἢ τὴν κοινωνίαν ἀλλὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὁ συγγραφεὺς ὀρίζων τὴν ψυχολογίαν ὡς τὴν μελέτην τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ πνεύματος, ἀνευρίσκει ἀναγκαίους τινὰς καὶ καθολικοὺς προσδιορισμοὺς αὐτοῦ, οὓς ἀποκαλεῖ πρώτας ἐννοίας ἢ χαρακτηρισ τοῦ πνεύματος ἢ τῆς ψυχῆς. Τοιοῦτοι δὲ εἶναι τρεῖς, ἡ *ἐνότης* ἢ *ταυτότης* καὶ ἡ *αὐτενέργεια* ἢ ἡ *προσωπικὴ ἀρχή*, οἵτινες συνιστῶσι τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐκείνην διπλ. τὴν ἀρχὴν, ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἢ διὰ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ τελουμένη. Τὸ δὲ σύνολον τῶν δυνάμεων τούτων εἶναι τὸ εἶδος ἢ ἡ *μορφή*, δι' ἧς ἡ ὑπόστασις δηλοῦται καὶ ἐξωτερικεύεται. Ἄρα μεταξὺ ὑποστάσεως καὶ μορφῆς ὑπάρχει προφανῶς ἀδιάρρηκτος σχέσις, συνδέουσα αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας. Εἰς δὲ ταύτας τὰς πρώτας ἐννοίας τῆς ὑποστάσεως τῆς μορφῆς καὶ τῆς σχέσεως, προσθέτοντες καὶ δύο ἄλλας ἐπίσης καθολικάς καὶ ἀναγκαίας, τὴν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, αἵτινες διὰ τοῦ λόγου ἡμῶν ἀποκαλύπτονται, ἔχομεν, λέγει, τὴν ἀρχικὴν καὶ ἀπλουστέραν ἐννοιαν τοῦ ἡμετέρου ὄντος.

Μετὰ δὲ τὴν ἀπαρίθμησιν τούτων τῶν ἐμφύτων ἐν ἡμῖν καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἐννοιῶν μεταβαίνει εἰς

τὴν ἐξέτασιν τῶν νοητικῶν δυνάμεων, ὧν πρώτην θεωρῶν τὴν αἴσθησιν διεξέρχεται κατόπιν πάσας τὰς ἄλλας ὅσαι ἐκείνην προὑποθέτουσιν, οἷα εἰσιν ἡ προσοχή, ἡ ἀφαίρεσις, ἡ σύζευξις, ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία, ἐν αἷς προστίθεται καὶ ἡ ἐξις, οὐχὶ ὡς ἰδιαίτερα δυνάμεις, ἀλλ' ὡς δεκτικότης τῶν δυνάμεων, αὐξανομένης τῆς ἰσχύος αὐτῶν διὰ τῆς παρατάσεως καὶ ἐπαναλήψεως τῶν ἰδίων ἔργων. Ἐπὶ τέλους δὲ ἀνακεφαλαιῶν τὰς προεκτεθείσας θεωρίας τοῦ καταντᾷ εἰς τὸ τελικὸν τοῦτο συμπέρασμα τῆς ψυχολογίας ὀρίζων τὴν ψυχὴν λογικὴν ὑπόστασιν, μίαν, ταυτούσιον, αὐτενεργὸν, ἔχουσαν συνειδήσιν ἑαυτῆς καὶ δι' ἰδίων δυνάμεων νοοῦσαν τὰ ἄλλα ὄντα. Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τούτου λύεται ἀφ' ἑαυτοῦ, λέγει, τὸ ζήτημα περὶ αὐλοῦ ἢ ὕλικῆς φύσεως τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ἡ ὕλη οὐ μόνον δὲν ἔχει τοιοῦτους χαρακτηρισ, ἀλλὰ τοὺς ἐναντίους. Ἐν τέλει δὲ ἐπιλαμβάνεται καὶ τῶν ζητημάτων περὶ ὕπνου, ἐνυπνίων καὶ περὶ διαλέκτου. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν τῷ κλάδῳ τούτῳ τῆς φιλοσοφίας περιγράφονται, διευκρινίζονται καὶ προσδιορίζονται τὰ κυριώτερα τῶν διαφόρων ψυχολογικῶν φαινομένων, ὅσα ὄντως ὑποπίπτουσιν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν παρατήρησιν. Ὁ συγγραφεὺς διαίρων αὐτὰ εἰς διακεκριμένας κλάσεις, κατὰ τοὺς διὰ τῆς ἀναλύσεως ἀνακαλυφθέντας ἐν αὐτοῖς ὁμοειδεῖς χαρακτηρισ, ὑποθέτει δι' ἐκάστην τούτων τῶν κλάσεων εἰδικὴν δυνάμιν, ὥστε ἀπαριθμεῖ τοσαύτας δυνάμεις ὅσαι εἶναι αἱ διάφοροι κλάσεις, ἐν αἷς τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα κατατάττονται. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ κλάσεις αὗται ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ἐπόψεως καθ' ἣν ἕκαστοι θεωροῦσι τὰ φαινόμενα ταῦτα, διαφωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς τὰ διακριτικὰ αὐτῶν γνωρίσματα, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ψυχικῶν δυνάμεων συμμεταβάλλεται κατὰ τὰ διάφορα ψυχολογικὰ συστήματα, ὅτε μὲν συστελλόμενος ὅτε δὲ ἐπεκτεινόμενος, οἷον ἡ φαντασία κατ' ἄλλους μὲν ἀνάγεται εἰς τὴν μνήμην, κατ' ἄλλους δὲ διακρίνεται ὡς χωριστὴ δυνάμις, ἢ ἡ ἀντίληψις ὅτε μὲν συνταυτίζεται μετὰ τῆς αἰσθήσεως, ὅτε δὲ ἀποτελεῖ ἐνυπόστατον δυνάμιν· ἢ ἡ ἀφαίρεσις καὶ ἡ γενίκευσις ὅτε μὲν διαζευγνύονται ἀπ' ἀλλήλων, ὅτε δὲ θεωροῦνται ὡς μία καὶ ἡ αὐτὴ δυνάμις, ἢ καὶ συναμφοτέραι ἐκλαμβάνονται ὡς ἀπλὴ τροπολογία ἄλλης τινὸς δυνάμεως. Ὅθεν αἱ διαφωνίαι αὗται τῶν ψυχολόγων ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων μᾶς ὑπομνησκουσι τὰς ἄλλοτε διενέξεις τῶν γραμματικῶν, ἀμφισβητούντων ἂν αἱ ὀνομαστικαὶ κλίσεις πρέπη νὰ ᾖναι τρεῖς, ἢ πέντε, ἢ δέκα, ἢ ἂν τὰ ῥήματα προσφύεστερον ὑπάγωνται εἰς δύο ἢ τρεῖς, ἢ καὶ πλείονας συζυγίας. Προσθετέον δὲ τούτοις ὅτι δὲν εἶναι εἰς ἡμᾶς δυνατόν νὰ νοήσωμεν πῶς τὸ πνεῦμα ἐνιαῖον ὄν, ἀπλοῦν καὶ ἀ-

δικίρετον, συντίθεται ὁμοῦς ἐνταυτῷ ἐκ πολλαπλῶν δυνάμεων συνυπαρχουσῶν ἐν τῇ ἐνότητι, ὧν ἕναι οὐ μόνον ἀπλῶς διαφέρουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀντίκεινται πρὸς ἀλλήλας, οἷον ὁ λόγος καὶ ἡ αἴσθησις. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἐπικρατεῖ μεγίστη διαφωνία καὶ ἀσάθεια καὶ ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, διότι οἱ μὲν προτάττουσι τὴν αἴσθησιν ὡς τὴν κυριωδέστεραν πασῶν, ἐξ ἧς αἱ λοιπαὶ παρέπονται, οἱ δὲ τὴν προσοχὴν, οἱ δὲ τὸν λόγον, ἄλλοι δὲ ἄλλας.

Καθόλου δὲ σημειωτέον ὅτι ὁ τρόπος καθ' ὃν συνήθως πραγματεύονται τὸν κλάδον τοῦτον τῆς φιλοσοφίας εἶναι παντάπασιν ἐμπειρικός καὶ αὐθαίρετος, διότι λαμβάνονται τὰ ψυχολογικὰ φαινόμενα οἷα ἀμέσως εὐρίσκονται εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν, δικαιοῦνται εἰς κλάσεις κατὰ τινὰς ἐν αὐτοῖς παρατηρηθείσας ἀναλογίας ἢ ὁμοιότητας κατόπιν δὲ πρὸς ἐξήγησιν αὐτῶν ἐπινοοῦνται δυνάμεις ἢ αἰτίαι παραγωγικαὶ τῶν φαινομένων ἐκείνων, αἵτινες ὁμοῦς οὐσιωδῶς ἐξηγοῦσι τὸ αὐτὸ διὰ τοῦ αὐτοῦ· διότι λέγοντες ὅτι αἰσθανόμεθα ἢ κρίνομεν, ἐπειδὴ ἔχομεν τὴν δύναμιν τοῦ αἰσθάνεσθαι ἢ κρίνειν, ὁμοιάζομεν τὸν ἱατρὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἀφ' ἐνὸς μὲν διατείνεται ὅτι τὸ ὀπιον φέρει τὴν ἀπονάρκωσιν, ἐπειδὴ ἔχει ναρκωτικὴν δύναμιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πάλιν ὅτι ἔχει ναρκωτικὴν δύναμιν, ἐπειδὴ φέρει τὴν ἀπονάρκωσιν.

Ὅπως οὖν ἀπονεμηθῇ καὶ εἰς τὸ μάθημα τοῦτο τῆς ψυχολογίας ἡ προσήκουσα ἐπιστημονικὴ ἀξιία, ὅπως συναρμολογηθῇ μετὰ τῆς ὅλης φιλοσοφικῆς σειρᾶς, ὅπως γνωσθῶσιν ἀκριβῶς ἡ φύσις, τὰ ὅρια καὶ τὸ ἀντικείμενόν του, δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐνδιετριβώμεν εἰς ἐπιπόλαιόν τινα ἀπαρίθμησιν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἢ εἰς ἀπλὴν περιγραφὴν τῶν φαινομένων τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, ἀλλ' ἀνάγκη εἰσδύοντες ἔτι βαθύτερον νὰ προσδιορίσωμεν τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐκβλαστήσεως μέχρι τοῦ τελικοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ οὗ ἕνεκα τῆς προοδευτικῆς αὐτοῦ ἀναπτύξεως. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν λοιπὸν ταύτην πρέπει πρῶτον μὲν νὰ θεωρηθῇ ὡς φυσικὸν ἄτομον, ὡς ἐνότης σώματος καὶ ψυχῆς, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ εἶναι ὁ ἕμμονος σκοπός (ἢ ἐντελέχεια) ὁ ἐξωτερικευόμενος καὶ πραγματοποιούμενος διὰ τοῦ σώματος ἡτοὶ δι' ἐνὸς συστήματος ὀργάνων, ἅτινα καὶ τοὶ πολλαπλᾶ καὶ ποικίλα, συνιστῶσιν ὁμοῦς μίαν ἐνότητα· συντείνοντα ἅπαντα εἰς τὴν τῆς ζωτικῆς ἀρχῆς πραγματικώσιν· δεύτερον δὲ ὡς ἐγὼ ὡς ὑποκείμενον, ὅποτε ὑψούμενον ὑπεράνω τῆς ζωικῆς καταστάσεως τίθεται εἰς ἀνωτέραν περιωπὴν γενικότητος, δι' ἧς ἀπάσας τὰς σωματικὰς καὶ ψυχικὰς παθήσεις ἀναφέρει εἰς αὐτό· ἐγὼ εἰμι ὁρῶν, ἀκούων, ἀπτόμενος, κ. τ. λ. Καὶ τῶντι τὸ ἐγὼ εἶ-

ναι ἡ ἐγρήγορις τοῦ πνεύματος ἐκ τῆς ὄνειρωττοῦσης φυσικῆς του καταστάσεως· ὁ ἀνθρώπος ἀποθνήσκων ἤδη ὡς ἄτομον εἰσέρχεται εἰς βίον πνευματικὸν καὶ ἀθάνατον, διότι ἐνταῦθα ἐξαφανίζονται πλέον οἱ φυσικοὶ προσδιορισμοί, αἱ ἐνεργεῖαι καὶ ἀντενέργειαι τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐσωτερικεύονται καὶ καθίστανται ἀναπαλλοτρίωτος ἰδιοκτησία τοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα δὲν προσδιορίζεται πλέον ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως, ὡς ἔχον τοιάνδε κρᾶσιν, τοιάνδε ἡλικίαν, τοιάδε φυσικὰ ἰδιώματα ἢ ὡς ἀνήκον εἰς τοιόνδε φύλον ἢ γένος, ἀλλ' αὐτὸ ὑφ' ἑαυτοῦ προσδιορίζεται· εἶναι συνειδὸς ἑαυτοῦ καὶ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸν κόσμον του. Ναι μὲν ἀναφέρεται πρὸς τε τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ ἀντικείμενα, καὶ πρὸς τὰ ὁμοιά του ὑποκείμενα, ἅτινα δι' αὐτὸ τοῦτο εἶναι ἐπίσης ὡς πρὸς αὐτὸ ἀντικείμενα, ἀλλὰ πρόκειται νὰ ὑπερνικήσῃ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον κόσμον, πρόκειται ν' ἀφαιρέσῃ τὰ ὅρια ταύτης τῆς ἀντικειμενικότητος. Ὅθεν τρίτον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς πρόσωπον, ἐφ' ὅσον διὰ τῶν διαφόρων βαθμῶν τῆς ἐνεργείας του, διὰ τῆς ἀντιλήψεως, τῆς φαντασίας, τῆς νοήσεως καὶ ἐπὶ τέλους τοῦ λόγου, ἀνευρίσκει ἑαυτὸ εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἐπομένως δὲ λύον τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος ἀντίθεσιν ἐπαναστρέφει εἰς ἑαυτὸ καὶ ἀποκτᾷ τὴν βεβαιότητα ὅτι τὸ ἀντικείμενον δὲν εἶναι ἀλλότριον ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅτι εἶναι ὅσπουν ἐκ τοῦ ὅσπου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς του· ἢ ἐν ἄλλοις ῥήμασι, τὸ ἐγὼ ὅσπου ἐβρώμενέστερον ζωοποιεῖται ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος, τοσούτῳ μᾶλλον ὑψοῦται εἰς προσωπικότητα· διότι ὁ θεὸς εἶναι ὁ παρέχων τὴν ζωὴν τοῦ πνεύματος, κατὰ τὸν ἱερὸν Λύγουστίνον, *deus est qui nos personal.* Τὸν δὲ ἀκρότατον τοῦτον σκοπὸν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀνελίττει κατὰ βάθος ὁ μεγαλοφυὴς ἐκεῖνος φιλόσοφος τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ 12ον βιβλίον τῆς μεταφυσικῆς του, ἐνθ' ἐξετάζων τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τοῦ πνευματικοῦ βίου προσδιορίζει αὐτὸν ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ θεοῦ, ὅστις αὐτὸν *ροεῖ, εἰτέρ' ἔστι τὸ κράτιστον, καὶ ἔστιν ἡ νόησις νοήσεως νόησις.* (Μετ. 12, 9.).

Οὕτω λοιπὸν σπουδαζομένη ἡ ψυχολογία, οὐχὶ μόνον ἀποβαίνει πραγματικὸς δακτύλος τῆς φιλοσοφικῆς ἀλύσεως, οὐχὶ μόνον δείκνυται ὡς τὸ μεθόριον καὶ ἡ γέφυρα μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης τῆς φύσεως καὶ τῆς τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ καθὼς προπαίδεια θεωρητικῶς μὲν συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς στόμωσιν καὶ ἰσχυροποίησιν τῆς διανοίας, διότι ἀποκαλύπτει τὰς ἐνεργείας καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς· ἐξ ὧν ἀπορρέουσι τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως τῆς ἱστορίας τῶν γλωσσῶν, ἐπομένως δὲ ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, πρακτικῶς δὲ ἀποκαθαίρει τὴν καρδίαν ἀπὸ τὴν ἀχλὺν τῶν

παθῶν καὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ θερμαίνουσα τὴν καρδίαν μὲ πᾶν ὅ,τι ἐξευγενίζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸν προσβιβάζει ἐκ τῶν φθαρτῶν καὶ προσκαίρων εἰς τὸ ἀπόλυτον καὶ αἰδίου.

Ἀλλὰ ἐπιτιθέντες πέρας εἰς τὰς ψυχολογικὰς ταῦτας ἐρεῦνας, αἵτινες τοῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἀμυήτοις ὄξουσιν ὑπερδοτισμοῦ καὶ σχολαστικότητος, μεταβαίνομεν εἰς τὸ πρῶτον καὶ κύριον μέρος τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, ἥτοι εἰς τὴν ἠθικὴν, ἥς ἡ μελέτη ἀποβίνει τοσοῦτῳ μᾶλλον περισπούδαστος, ὅσῳ ἡ χρεια αὐτῆς δείκνυται ἐνδελεχεστάτη καὶ καινοτάτη τοῖς πᾶσι, μάλιστα δὲ ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι τοῖς τραπεζιμένοις ἤδη νέαν φάσιν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου.

(Ἐπεται τὸ τέλος.)

Σ Χ Ε Σ Ε Ι Σ

μεταξὺ τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων καὶ τῆς τῶν νέων Ἀράβων.

—ooo—

Ὁ πρό τινων μηνῶν ἀποθανὼν Ὁράτιος Βερνέ, ἐν τοῖς ἀρίστοις τῆς Γαλλίας ζωγράφους, ἀνέγνω πρό τινων ἐτῶν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῶν Παρισίων σοφὸν ἔργον περὶ τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων. Παρατιθέμενοι τὴν εἰκόνα τοῦ ζωγράφου τούτου ἄμα δὲ καὶ τινα τῶν πινάκων αὐτοῦ, Ὁ Καλὸς Σαμαρίτης, δι' οὗ ἐξήτει νὰ ἀποδείξῃ τὴν σχέσιν τῶν ἀρχαίων Ἑβραϊκῶν ἐνδυμάτων πρὸς τὰ νῦν Ἀραβικά, κρείττονα πάσης βιογραφίης ἐκρίναμεν τὴν δημοσίευσιν τοῦ λόγου τοῦ πεπαιδευμένου ἐκείνου ζωγράφου.

Διατρέχων τὰ τρία μέρη τοῦ παλαιοῦ κόσμου, τὴν Βίβλον ἀνὰ χεῖρας, ἐξεπλάγην πρὸς τὴν σημερινὴν ὑπαρξίν τῶν ἠθῶν τῶν ἀρχαίων ἡμῶν πατέρων. Εὗρον αὐτὴν ἐν χώραις ἐν αἷς οἱ Ἀραβες ἐτήρησαν τὰς παλαιὰς αὐτῶν παραδόσεις, καὶ ἐτι πανταχοῦ, ὅπου οἱ Ἑβραῖοι, ἀπὸ τῆς ἐξώσεως αὐτῶν ἐκ τῆς γενεθλίου χώρας ὑπὸ τοῦ Τίτου, διέδωκαν τὰ αὐτὰ ἦθῃ πλὴν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Ταλμούδ, ἣν εἰσήγαγον εἰς τὸν πρῶτον αὐτῶν ὀργανισμόν. Ἡ πρώτη ἀποκάλυψις ἐγένετό μοι ἐν Ἀλγερίᾳ ἡμέραν τινα, καθ' ἣν ἐν ἐκστρατεῖᾳ κατὰ τινων φυλῶν τῶν περιχώρων τῆς Βόνης ἀνεγίνωσκον ἐν τῇ σκηνῇ μου τὰ τῆς Ρεβέκκας πρὸς τὴν πηγὴν, φερούσης τὴν ὑδρίαν ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου καὶ ἀφινούσης αὐτὴν νὰ ὀλισθήσῃ ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ βραχίονος, ὅπως δώσῃ νὰ πῖν εἰς τὸν Ἐλιέζερ. Ἡ κίνησις αὕτη ἐφάνη μοι δύσκολος πρὸς κατάληψιν ἡγεῖρα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τί εἶδον; . . . Νέαν γυναῖκα δίδουσαν ὕδωρ εἰς ἓνα στρατιώτην καὶ παριστάσαν ἀκριβῶς τὴν πράξιν ἣν προσεπάθειν νὰ ἐννο-

ήσω. Ἐκτοτε ἐκυριεύθην ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἐκτείνω ὅσον εἶναι τε τὰς μεταξὺ τῆς Γραφῆς καὶ τῶν τὴν σήμερον παρὰ τοσοῦτοις λαοῖς, κατὰ παράδοσιν καὶ οὐχὶ κατὰ νεωτερισμὸν ζῶσιν, ὑπαρχόντων ἠθῶν παραβολάς. Κατάρθωσα λοιπὸν νὰ συλλέξω σειρὰν παρατηρήσεων, περὶ ὧν μακρὸν ἂν εἴη λεπτολογῆσαι ἐνταῦθα. Ἴνα δὲ μὴ καταχρήσωμαι ταῖς στιγμαῖς τῆς Ἀκαδημίας, περὶ ὧν μόνον θέλω ὁμιλήσει, στηρίζων αὐτάς ἐπὶ ἄλλης παρὰ τὴν ἐμὴν δόξης· θέλω δὲ ἐπιφέρει σοφὰ ἐνδείγματα ἡρυσμένα ἐν τῷ δὸν Κολμέτῳ, τῷ δόκτορι Σχάου κτλ. Τέλος αἱ ὕλικαι ἀποδείξεις, ἃς συνέλεξα, φυσικὰ πράγματα, ἱχνογραφίαι εὐσυνειδότης τελεσθεῖσαι, πρὸς ὅν προστιθέμεν σκοπὸν, θέλουσιν ἔλθει εἰς ἐνίσχυσιν τῶν παρατηρήσεών μου.

Ὡς δειγμα ἐκτίθημι τῇ Ἀκαδημίᾳ πίνακα παριστάντα τὴν ἀπὸ Ἰεριχοῦς εἰς Ἱερουσαλὴμ. ἄγουσαν ἐν ἣ παρεισέγαγον τὴν παραβολὴν τοῦ καλοῦ Σαμαρίτου. Τὸ σχῆμα ὅλον εἶναι σημερινόν· καὶ ὅμως οὐδὲν νέον, διότι πάντα συμφωνοῦσι πρὸς τὰ μέχρις ἡμῶν διασωθέντα μνημεῖα.

Πρὸ πολλοῦ μάτην ἀγωνίζομαι ἵνα συνεθίσω τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς νεωτερισμὸν ἐπαναφέροντα εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὅς τις, μὴ μεταβάλλων τὴν ποίησιν τῆς Γραφῆς, προσφέρει μάλιστα αὐτῇ νέαν βοήθειαν. Ἐννοῶ κάλλιστα τὴν ἀποτυχίαν μου αὐτὴν μέχρι τοῦδε· ἡ πρὸς τὴν τέχνην βροχή μου δὲν δύναται ἴσως, ὥς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, νὰ δώσῃ αὐθεντικὸν κύρος εἰς τὰς παρατηρήσεις μου. Οἱ ἀγωνέες μου λοιπὸν ἔμειναν, οὕτως εἰπεῖν, ἀνισφελεῖς ἐναντίον ἀνταγωνιστῶν, οὓς αἱ σοφαὶ μελέται ἔφερον πρὸς τὰ ἀνώτερα στρώματα τοῦ λεγομένου ἱστορικοῦ εἶδους. Οὐχ ἥττον ὅμως ἐπιμένω θεωρῶν ἀδασίμους τὰς ἀντικρούσεις, αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ μόνου τοῦ παραδείγματος τῶν μεγάλων διδασκάλων, καὶ, ἐν παρόδῳ εἰρήσθω, ἐτι μικροτέραν ἰσχὺν ἀποδίδωμι εἰς τὰς τῶν ἐφημερίδων καὶ ἰδίως εἰς ἐν ἄρθρον τοῦ Κ. Λενορμάν, ἀρχαιολόγου, μέλους τῆς Ἀκαδημίας, ἐρωτῶντός με διατί ἐξαπατῶ τὴν Βίβλον (*).

Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν θεωρήσω ἀντίκρουσιν ἢ τις δὲν ἐμβαθύνει εἰς τὸ ζήτημα, τοῦτο μόνον βλέπω, ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς συνηθείας, καὶ ἐρωτῶ διατί τὰ ἀντικείμενα τῆς Ἑβραϊκῆς ἱστορίας δὲν δύνανται τάχα

(*) Ὁ Βερνέ καθὼς εἶχεν ἀκούσει τὰ ὑπὸ τοῦ Κυρίου Καρόλου Λενορμάν γραφέντα, διότι οὗτος συνστάσσει μάλιστα τῇ γνώμῃ τοῦ ζωγράφου· ἐπειδὴ δὲ ὁ μακαρίτης Κάρολος Λενορμάν παρετήρησεν αὐτῷ ἐτι ἐσφαλμένως κατέκρινεν αὐτὸν ἐν τῇ λόγῳ αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Τεχνῶν, ὁ Ὁράτιος Βερνέ, ἀρπάσας φύλλον χάρτου λευκοῦ, ὑπέγραψεν ὑποκάτω καὶ δοὺς αὐτὸ τῷ ἀρχαιολόγῳ εἶπεν· « ἰδοὺ! ἐπ' αὐτοῦ τοῦ χάρτου γράψον ὅποιον ἀνόρθωσιν καὶ ἂν θέλῃς τὴν παραδέχομαι καὶ ἐκ προσιμίων τὴν ὑπογράψω. » Σ. Μ.